

УДК 342.951

Ю.А. БЕРЛАЧ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЙДЕРСТВО ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, рейдерство, злиття та поглинання, економічна безпека

Безпека будь-якої держави знаходиться в прямій залежності від рівня та перспектив її подальшого економічного розвитку. Функціонування ринкової економіки на сучасному етапі розвитку нашої держави передбачає існування значної кількості загроз та небезпек, що порушують стабільність економічної системи, створюють перешкоди для реалізації права власності, а також погіршують інвестиційний клімат в країні. Суттєве місце в даному переліку посідає рейдерство, під яким слід розуміти процес одержання контролю над підприємством (чи його майном) всупереч волі законного власників/власника, що здійснюється шляхом реалізації різного роду протиправних дій з метою швидкого перепродажу об'єкта рейдерського нападу чи подальшого управління ним.

Рейдерство можна розглядати як одну з форм реалізації недружніх злиттів і поглинань, яка характеризується застосуванням неправомірних засобів та методів впливу на компанію. Звісно, ми згодні з позицією деяких науковців, згідно якої правомірні злиття і поглинання загалом досить часто стають ефективними інструментами в системі перерозподілу власності, адже передбачають в собі реструктуризацію підприємства з подальшим його оздоровленням та покращенням діяльності, часто зі зміною власника. Злиття як форма трансформації здійснюється шляхом об'єднання підприємства-боржника з іншими фінансово стійкими підприємствами [1, с.175].

В той же час, потрібно не забувати, що в нашій державі більш поширеними є саме не-

дружні злиття і поглинання, здійснення яких характеризуються застосуванням протиправних методів впливу з метою набуття власності чи контролю над активами певного підприємства. Найчастіше недружні злиття та поглинання в Україні проявляються саме у формі рейдерства.

Як свідчить статистика, в останні роки можна помітити значне збільшення випадків рейдерства, у статистиці фігурують цифри 2500–3000 нападів щороку, а за незалежними оцінками в країні функціонують близько 50 рейдерських організацій [2, с.128]. Так, загальний підсумок ринку злиття та поглинання підприємств України у 2009 р. склав близько 110 угод на суму \$4,9 млрд. Громадська організація «Антирейдерський союз підприємців України» зазначає, що протягом чотирьох з половиною років в Україні було організовано 2,5 тис. рейдерських атак. За її даними, в середньому щотижня в Україні відбувався рейдерський напад у тій чи іншій формі і раз на п'ять днів українські суди виносили рішення, що порушували законні права власників на замовлення рейдерів [3, с.76].

Згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» під національною безпекою розуміються захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Зрозуміло, що саме рейдерство характеризується найбільшим ступенем небезпечного впливу на фінансово-економічну стабільність зокрема та відповідні сфери національної безпеки в цілому. Така ситуація стимулює органи виконавчої, законодавчої та судової влади до здійснення активної діяльності, спрямованої на подолання цих негативних явищ. Зокрема, в 2009 р. Парламентом прийнято Закон України «Про акціонерні товариства», що суттєво ускладнив реалізацію багатьох рейдерських схем. Із 2007 р. в складі Кабінету Міністрів України діє Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному пог-

линанню та захопленню підприємств, яка спрямовує свою діяльність на забезпечення координації дій державних органів з питань посилення протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств. Протягом 2009–2012 років було внесено ряд змін до матеріального та процесуального законодавства, що посилювали вимоги до проваджень, пов'язаних з корпоративними відносинами (в першу чергу, це стосується вимог стосовно підсудності та підвідомчості справ, пов'язаних з рейдерськими нападами).

Наведені вище дані зумовлюють актуальність розгляду рейдерства як суттєвої загрози національній безпеці у внутрішньополітичній, соціально-економічній та інформаційній сферах. Така значна кількість рейдерських нападів, що була здійснена в нашій державі до проведення вищеперерахованих заходів, не може швидко зменшитися або і зовсім зникнути. Оскільки рейдерські напади, як правило, організують високоосвічені фахівці, що залучають з даною метою значні матеріальні, людські, інформаційні та часові ресурси, то з припиненням можливостей для застосування кримінальних методів, основна увага буде приділена пошуку більш легальних шляхів заволодіння власністю проти волі її господарів.

Відповідно, метою даної статті виступає аналіз проявів рейдерства, що становлять загрозу національній безпеці України, виявлення основних негативних наслідків реалізації рейдерських нападів, а також обґрунтування шляхів щодо протидії даному негативному явищу та захисту відповідних національних інтересів.

Дослідження проблем, що пов'язані з аналізом рейдерства загалом та в аспекті його загрози національній безпеці України присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: П.А. Астахов, Т. Бабич, Ю.Д. Борисов, Д. Депафліс, О.О. Дульський, Д.В. Зеркалов, А.О. Кизим, А.Ю. Кіреєв, І. Селіванова, З.С. Тарханова та ін. В той же час, вимагають більш детального розгляду конкретні прояви рейдерства, що протирічать національним ін-

тересам нашої держави і таким чином становлять загрозу національній безпеці України.

Під недружніми злиттями і поглинаннями (рейдерством) розуміють також ситуацію, коли власника контрольного пакету акцій спонукають продати пакет або взагалі захоплюють контроль над підприємством [4, с.35]. При цьому способи та форми такої діяльності можуть бути як правомірними (пропозиція високої ціни за пакет акцій, скуповування боргів підприємства), так і протиправними (шантаж, підроблення офіційних документів, дестабілізація роботи підприємства, недобросовісна конкуренція і т.д.). Отже, основна відмінність між рейдерством та недружнім злиттям чи поглинанням полягає у методах, які при цьому застосовуються. Метою даних процесів є одержання контролю над матеріальними чи нематеріальними активами поза згодою їх власника.

На противагу відверто-кримінальним методам, що застосовуються при рейдерських нападах, недружні злиття і поглинання характеризуються засобами, які загалом не порушують закон, хоча й спрямовані проти волі та інтересів власника (власників) підприємства: використання прогалин у системі законодавства, організація скуповування акцій чи боргів підприємства, намагання здійснення тимчасового погіршення економічного та фінансового становища господарюючого суб'єкта, блокування роботи підприємства шляхом систематичного зловживання корпоративними правами, пошук неузгодженостей та інших правових помилок у засновницьких документах підприємства і т.д.

Визначаючи місце недружніх злиттів і поглинань (рейдерства) у системі загроз національним інтересам, слід зауважити, що національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [5].

Саме на необхідності прогресивного розвитку нашої держави акцентується увага в Розділі IV «Забезпечення умов для подальшого соціально-економічного зростання» Державної програми економічного і соціального розвитку України. Крім того, позиціонування негативних наслідків недружніх злиттів і поглинань саме як реальної загрози національній безпеці необхідно, виходячи з їх впливу на інвестиційну діяльність, важливе місце якої також виділено в підрозділі 4.3 зазначеної державної програми [6].

Серед негативних наслідків рейдерства, які необхідно класифікувати саме як загрози національним інтересам і національній безпеці України, слід виділити наступні:

- зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу;

- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;

- зниження темпів відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;

- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;

- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;

- неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності [5].

Одним із основних державних органів, що покликаний здійснювати протидію рейдерству в аспекті охорони національних інтересів, виступає Рада національної безпеки та оборони. Цей координаційний орган повинен розробляти та розглядати на своїх засіданнях питання, належать до сфери національної безпеки та подавати пропозиції Президентові України щодо заходів економічного, соціального, інформаційного та іншого характеру відповідно

до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України [7]. Втім, серед переліку рішень Ради національної безпеки та оборони відсутніми є згадки щодо потреби протидії рейдерству в нашій державі, можливих шляхів виконання цього завдання, а також необхідності вдосконалення правового та організаційного забезпечення в даному напрямі.

Виходячи з сутності та процедури функціонування рейдерства, можна виділити також такі його негативні риси: завдання суттєвих збитків системі господарювання країни (особливо на первинних етапах захоплення); корупційність системи органів державної влади, правоохоронних органів та систем правосуддя; порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина (право на власність, право на таємницю листування та кореспонденції, права на особисте життя, права на вільне зайняття підприємницькою діяльністю тощо); компрометація діяльності та авторитету правоохоронних та судових органів; створення гострих соціальних протиріч та конфліктів, розмір і значимість яких залежить від величини підприємства та його місця в економічній системі держави загалом та окремого ринку зокрема; зниження загального рівня інвестиційного клімату в державі.

Крім цього, в галузі фондового ринку та корпоративних правовідносин аналізоване явище призводить до втрати контролю над підприємствами, в яких присутня державна частка, або які мають стратегічне значення, до блокувань розвитку цивілізованої конкуренції та уповільнення темпів економічного зростання, загострення соціальної сфери та створення негативного міжнародного іміджу України [8, с.89].

Як бачимо, негативні характеристики є істотними – вони є взаємозумовленими та взаємодоповнюючими, симулюючи негативні процеси на шляху формування ринкових відносин в Україні, а також створюючи об'єктивні загрози національній безпеці нашої держави.

Ведучи мову про можливі шляхи протидії рейдерству як загрози національній безпеці,

слід розглянути генезис становлення даного явища в нашій державі. Зокрема, історію українського рейдерства умовно можна поділити на два періоди. Перший – це початок 90-х років до 2000 р. (підприємства захоплювали відверто кримінальним шляхом, досить часто із застосуванням фізичного насильства). Другий період, започаткований 2000 р., триває донині і характеризується напівзаконним загарбанням підприємств, більш легальними методами боротьби та активним протистоянням рейдерству [9, с.2]. Зважаючи на трансформацію природи рейдерства, з плином часу вимагають зміни форми діяльності держави, спрямовані на протидію цьому негативному явищу. Якщо на первинних етапах могло допомогти посилення кримінальної чи адміністративної відповідальності за такі діяння, то наразі більш доцільним виступає удосконалення діяльності органів державної влади, внесення до законодавства змін, які б унеможливили зловживання акціонерами своїми правами, скорочували можливості використання недоліків нормативного регулювання в сфері корпоративних відносин, налагодження роботи уповноважених державних органів у даній сфері (РНБО, органи виконавчої влади в економічній сфері, правоохоронні органи). Крім того, доцільним також виступає надання ширшого переліку повноважень Міжвідомчій комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, що наразі виступає лише дорадчим органом Кабінету Міністрів України у сфері координації дій державних органів з питань посилення протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств.

Таким чином, слід зробити висновок, що рейдерство здійснює значний негативний вплив на функціонування економіки України і застосовується не лише як форма реструктуризації підприємств (недружні злиття і поглинання), але й як спосіб одержання контролю над господарюючим суб'єктом проти волі його власника. Дане явище набуло значного масштабу в межах всієї країни, що проявляється в створенні загрози для функціонування ін-

ституту приватної власності, свободи підприємницької діяльності, недоторканості особи, її честі, гідності та ділової репутації, нормально-го функціонування судової та виконавчої гілок влади. Цим самим створюються об'єктивні загрози національній безпеці та цілому переліку національних інтересів України. Оскільки рейдерство створює цілий комплекс загроз національній безпеці України, то протидія цьому явищу на національному рівні повинна вестися за декількома напрямками – шляхом вдосконалення спеціального законодавства, а також скоординованої діяльності державних органів, серед яких пріоритетними є Рада національної безпеки та оборони, органи виконавчої влади в економічній сфері, правоохоронні органи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Познякова О. І. Недружні поглинання в системі перерозподілу власності / Познякова О. І. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 175–181.
2. Куц В. Рейдерство: кримінально-правовий аспект / В. Куц, М. Арманов // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 128–131.
3. Кизим А. О. Проблеми рейдерства на фондовому ринку України / А. О. Кизим // Вестник Нац. техн. ун-та «ХПИ». – 2010. – № 63. – С. 74–76.
4. Селиванова И. Правовые аспекты поглощения компаний в Украине / Селиванова И. // Юридичний радник. – 2006. – № 3 (11). – С. 35–38.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» : від 19.06.2003 р., № 964-IV // Голос України. – 22.07.2003. – № 134.
6. Закон України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» : від 20.05.2010 р., № 2278-VI // ВВР України. – 2010. – № 33. – Ст. 470.
7. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» : від 05.03.1998 р.,

№ 183/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

8. Дульський О. О. Рейдерство – нова загроза державній та економічній безпеці України / О. О. Дульський // Боротьба з організо-

ваною злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 21. – С. 87–96.

9. Бабич Т. Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці / Т. Бабич // Віче. – 2010. – № 14 (275). – С. 2–5.

Берлач Ю. А. Рейдерство як загроза національній безпеці України / Ю. А. Берлач // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 27–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12bjanbu.pdf>

Розглянуто рейдерство, його природа та наслідки в аспекті загрози національній безпеці України. Виділено перелік національних інтересів, у протиріччя з якими вступає функціонування рейдерства, наголошено на його негативних проявах. Наведено співвідношення між рейдерством, недружніми злиттями та поглинаннями, вказано принципові відмінності між ними. Обґрунтовано перелік основних шляхів щодо протидії рейдерству з боку органів державної влади.

Берлач Ю.А. Рейдерство как угроза национальной безопасности Украины

Рассмотрено рейдерство, его природа и последствия в аспекте угрозы национальной безопасности Украины. Выделен перечень национальных интересов, в противоречие с которыми вступает функционирования рейдерства, отмечены его негативные формы. Приведено соотношение между рейдерством, недружественными слияниями и поглощениями, указаны принципиальные различия между ними. Обоснован перечень основных путей по противодействию рейдерству со стороны органов государственной власти.

Berlach Y.A. Raider Attacks as a Threat to National Security of Ukraine

The review of raid attacks, their nature and implications in terms of threats to the national security of Ukraine carried out. Mentioned the list of national interests in conflict with which raid attacks come; marked negative forms of appearance of this phenomenon. Given the relationship between raider attacks, hostile mergers and acquisitions; concerned fundamental differences between them. The list of main ways of counteraction to raider attacks by government authorities' efforts grounded.

Форум права